

السنة العاشرة

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد شاهرود
دانشکده علوم انسانی، گروه تاریخ
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد «M.A»
گرایش: تاریخ ایران دوره اسلامی

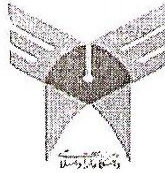
عنوان:
تحولات تاریخی ساری از صفویه تا قاجار

استاد راهنما:
دکتر مهتری ادیسی آریمی

استاد مشاور:
دکتر ابوالحسن شهواری

نگارش:
سید مطهره محمدی

تابستان ۱۳۹۰

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

دانشکده علوم انسانی، گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد «M.Sc.»

گرایش:

ایران اسلامی

عنوان:

تحولات تاریخی ساری از صفویه تا قاجار

نگارش:

سیده مطهره محمدی

تابستان ۱۳۹۰

۱. دکتر مهری ادیسی آریمی
۲. دکتر دکتر ابوالحسن شهواری
۳. دکتر دکتر محمدعلی علیزاده
۴. دکتر عبدالله رجایی

هیات داوران :

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت رساله پایان نامه

اینجانب سید محمد علی حسینی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته / دکتری حرفه ای / دکترای تخصصی در رشته تاریخ ایران (دوره اسلامی) که در تاریخ ۳۱/۰۶/۹۰..... از پایان نامه خود تحت عنوان "..... تحولات تاریخی سداری از صفویه تا قاجار....." با کسب نمره ۱۷/۲۵ و.....

درجه سیار خوب دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می شوم:

- این پایان نامه / رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.
- این پایان نامه / رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- چنانچه بعد از فراغت تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- چنانچه در هر مقطعی زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با این جانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعای ی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی سید محمد علی حسینی
امضاء و تاریخ ۱۳۹۰/۱۲/۲۶

سپاسگزاری:

خداوند متعال را شاکرم که توفیق کسب علم و دانش و ارتقاء سطح علمی را به بنده ناچیز خود عطا فرمود. تقدیر و تشکر وافر خود را به استاد راهنمای ارجمندم سرکار خانم دکتر مهری ادیسی که از نخستین مراحل تهیه و تدوین این تحقیق تا آخرین مرحله نگارش با گشاده رویی و دقت علمی، بنده را ارشاد و راهنمایی نموده اند، و از رهنمون های ایشان صمیمانه کمال تشکر و سپاس را دارم.

و از آقای دکتر ابوالحسن شهواری استاد مشاور که مشاوره این پایان نامه را قبول زحمت فرمودند و همچنین از استاتید داور صمیمانه تقدیر و تشکر می نمایم.

در خاتمه، علاوه بر این بزرگواران جا دارد که از کلیه دوستان و دیگر سروران گرامی که هر کدام به نحوی اینجانب را یاری رساندند، از یکایک آنها نهایت تقدیر و تشکر را داشته باشم.

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم که الفبای زندگی را به من آموختند و همواره مشوق و پشتیبان من در امر تحصیل بودند،

قامتشان خم شد تا من سر بلند باشم.

و به همسر م که با صبر و متانت و در سعی و تلاشم همراه بود و به پسرانم که گرما بخش زندگی ما هستند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	مقدمه
۳	معرفی و نقد منابع:
۹	فصل اول: کلیات
۱۲	۱-۱ بیان مساله و سوالات تحقیق:
۱۱	۲-۱ فرضیه های تحقیق:
۱۱	۳-۱ موانع و مشکلات تحقیق:
۱۲	۴-۱ اهداف ، روش و پیشینه تحقیق:
۱۲	۵-۱ سازماندهی تحقیق :
۱۳	فصل دوم: پیشینه ساری از آغاز تا صفویه
۱۴	۱-۲ وجه تسمیه ساری:
۱۸	۲-۲ ساری در دوره باستان:
۱۹	۳-۲ خاندان گیل گاوباره:
۲۹	۴-۲ حکومت آل باوند (اسپهبدیه)
۳۳	حکومت آل باوند: شاخه سوم (کینخواریه)

فصل سوم: تحولات سیاسی اجتماعی ساری از آغاز حکومت صفوی تا حکومت شاه عباس اول ۳۶

۱-۳ حکومت محلی خاندان مرعشی با انتقال قدرت به خاندان روز افزونیه ۳۷

۲-۳ ساری در دوره شاه طهماسب اول؛ تثبیت مجدد خاندان روز افزونیه ۴۶

۳-۳ زمینه های حضور شاهزادگان صفوی در کنار حکام محلی در حکومت مازندران ۵۶

فصل چهارم: خاتمه دوره هزار ساله حکومت محلی مازندران؛ حکومت ساری در دست صفویان ۶۸

۱-۴ پایان حکومت مرعشیان ۶۹

۲-۴ اقتدار صفویان؛ حکمرانان صفوی در مازندران ۷۲

۱-۲-۴ حکومت فرهادخان ۷۲

۲-۲-۴ میرزا محمد شفیع مازندرانی ۷۸

۳-۲-۴ خواجه علی سبزواری ۷۸

۳-۳-۴ ساری در دوره جانشینان شاه عباس ۷۸

۱-۳-۴ میرزا تقی اعتماد الدوله معروف به ساروتقی ۷۸

۲-۳-۴ محمد صالح بیگ ۸۱

۳-۳-۴ میرزا محمد تقی قزوینی ۸۲

۴-۳-۴ معصوم بیگ ۸۳

۴-۴ اداره مازندران در دوره صفویه ۸۳

فصل پنجم: ساری در عصر افشاریه و زندیه ۸۶

۱-۵ ساری در دوره افشاریه ۸۷

- ۲-۵ ساری در دوره جانشینان نادرشاه ۹۵
- ۳-۵ ساری در دوره زندیه ۹۸
- ۴-۵ ساری در دوره جانشینان کریم خان زند ۱۰۳
- فصل نهم: نام آوران ساری** ۱۰۵
- ۱-۶ نام آوران ساری ۱۰۶
- ۱-۱-۶ محمد بن جریر بن رستم السروی الطبری الکبیر ۱۰۶
- ۲-۱-۶ فضلوپه سروی الطبری ۱۰۶
- ۳-۱-۶ سندی بن شاهک ۱۰۷
- ۴-۱-۶ احمد بن ابومحمد التجنی الطبری ۱۰۸
- ۵-۱-۶ محمد بن ابراهیم القارنی السروی الطبری ۱۰۸
- ۶-۱-۶ ابن شهر آشوب ۱۰۸
- ۷-۱-۶ ابوالعلاء السروی ۱۱۰
- ۸-۱-۶ محمد بن جعفر بن امیر کالهانی السروی الطبری ۱۱۰
- ۹-۱-۶ امانی مازندرانی ۱۱۱
- ۱۰-۱-۶ محمد تقی ساروی ۱۱۱
- ۱۱-۱-۶ محمد سعید بن محمد صالح الساروی ۱۱۱
- ۱۲-۱-۶ محمد صالح السروی المازندرانی ۱۱۲
- ۱۳-۱-۶ محمد علی الساروی ۱۱۲

۱۱۲.....	۱۴-۱-۶ همت مازندرانی.....
۱۱۳.....	۱۵-۱-۴ ملا محمد سعید اشرفی.....
۱۱۴.....	نتیجه گیری:.....
۱۱۶.....	کتابنامه.....
۱۱۶.....	فهرست منابع و مأخذ.....
۱۲۲.....	منابع و مأخذ:.....
۱۲۳.....	پیوست :.....
Error! Bookmark not defined.....	چکیده انگلیسی:.....

چکیده

ساری مرکز ایالت مازندران دارای حکومت محلی با قدمت هزار ساله، از جمله مناطقی بود که تا نیمه حکومت صفویان - دوره شاه عباس اول از نوعی خود مختاری و استقلال داخلی برخوردار بود. ویژگی جغرافیایی و اقلیمی آن همواره مانعی طبیعی در برابر تهاجمات خارجی به این منطقه محسوب می شد و این نکته یکی از عوامل مهم در تثبیت ویژگیهای ممتاز فرهنگی، اجتماعی و سیاسی آن بود. سیاست تمرکز گرایی صفویان با سلطنت شاه عباس اول تشدید گردید و در کنار درگیریهای داخلی محلی که خود موجب تضعیف قدرت نیروهای حکام ساری بود، نهایتاً به انقراض حکومت محلی هزار ساله مازندران و جایگزینی حکام منصوب صفوی در این خطه شد. در دوره های افشاریه و زندیه نیز بر اساس تغییر در اقتدار حکومت رسمی زمان، ساری دستخوش تغییراتی در حکومت گردید.

این پژوهش بر اساس سوال اصلی تحولات تاریخی ساری در دوره های صفویه، افشاریه و زندیه متاثر از چه عواملی بوده است؟ و با هدف توضیح و تبیین بخشهایی از تحولات سیاسی ساری در دوره صفویه، افشاریه و زندیه به نگارش در آمد.

روش تحقیق مبتنی بر داده ها و اطلاعات پراکنده گردآوری شده در منابع اصیل عصر صفوی، افشاریه و زندیه و تجزیه و تحلیل داده ها به شیوه کتابخانه ای صورت پذیرفت.

این پژوهش به این نتیجه دست یافت که ایالت مازندران با مرکزیت ساری به رغم داشتن موانع طبیعی، به دلیل درگیریهای فرسایشی نیروهای داخلی خود در معرض سیاست تمرکز گرایی و حذف حکومت های محلی صفوی قرار گرفت و خود مختاری و استقلال داخلی خود را از آن پس تا پایان دوره مورد بحث، از دست داد.

کلید واژه: ساری، مازندران، تحولات تاریخی، صفویه، افشاریه، زندیه.

مقدمه

تاریخ های محلی به عنوان جزئی از سیر تاریخ سرزمین ایران حاوی اطلاعات مهم و نادر است که می توان در کنار تاریخ های سایر ایالات در مجموع، تصویری زنده و پویا از تحولات تاریخی یک کشور را ارائه دهد. با توجه به تأکیدی که تواریخ درباری به مسائل و موضوعات اصلی دربار و پیرامون شاهان داشته اند، به حوادث و رویدادهای ایالات با دیدگاه یک جانبه نگرانه و کلی و اجمالی نگریسته اند به همین دلیل تصویری که از این زاویه ارائه می شود. عموماً متفاوت با تصویری است که تاریخ های محلی از همان رویدادها ارائه می دهند.

ساری مرکز ایالت مازندران در دوره صفوی یکی از شهرهای مهم به دلایل مختلف بود. اولاً مجموعه ایالات سواحل جنوب خزری شامل گیلان و مازندران به لحاظ نزدیکی به دریا که امکان تجارت دریایی را با همسایگان ممکن می ساخت، اهمیت اقتصادی ایالت و در نتیجه ساری را افزایش می داد. از سوی دیگر موانع طبیعی همواره ضامن حفظ و حفاظت این خطه از دستبرد تهاجمات بیگانگان بود و در دوره صفوی نیز با وجود حملات مکرر ترکان عثمانی در غرب و اوزبکان در شرق خطه سواحل دریای خزر ایمن ترین ایالات برای شاهان صفویان به ویژه عباس اول محسوب می شد. به همین دلیل شاه عباس اول به دلایل دیگری همچون مادرش که دختر یکی از حکام سادات مرعشی مازندران بود، همواره افتخار می کرد که خون مازندرانی در رگهای وی جریان دارد. مجموعه این عوامل موجب توجه شاه عباس که این خطه به ویژه سازی، مرکز حکومت مرعشیان مازندران شد و سپس با ساخت کاخ های فرح آباد و اشرف (بهشهر امروزی) در نزدیکی آنها علاقه خاصی به توسعه و زیبا سازی فرح آباد و ساری پیدا کرد به طوری که فرح آباد به عنوان پایتخت دوم شاه بود و سالار بسیاری از عمر و سلطنت خود را در این جا گذراند و حتی در زمان مرگ نیز در کاخ اشرف بود.

حضور طولانی مدت حکومت های محلی در مازندران که از قدمت هزار ساله، از صدر اسلام تا سال ۱۰۰۵ هجری، برخوردار است، اهمیت خاصی به این خطه می بخشد. نکته مهم دیگر در این موضوع، خاتمه عمر حکومت های داخلی و قرار گرفتن تحت سلطه حکومت متمرکز همچون صفویان بود.

نگارنده این مقدمه به دلیل علاقه و وابستگی به موطن خود، ساری، درصدد برآمد درباره تحولات ساری در دوره صفویه پژوهشی صورت دهد.

معرفی و نقد منابع:

منابع دوره صفوی:

تاریخ خاندان مرعشی مازندران: این کتاب شرح حال سادات مرعشی مازندران است که توسط میر تیمور مرعشی که از همین خاندان است نوشته شده و در واقع دنباله کار میر ظهیرالدین مرعشی است که کتاب خود را در ذکر احوال سادات مرعشی نوشته و در آن از قیام میر قوام الدین مرعشی سخن گفته و وقایع را تا سال ۸۸۱ ه.ق آورده است. میر تیمور دنباله وقایع را تا سال ۱۰۷۵ ه.ق در کتاب خود آورده است. نویسنده چون خود از خاندان مرعشی بوده در جریان اغلب وقایع قرار داشته و همچنین در نگارش کتاب خود از اسناد و احکام دیوانی که در اختیار داشته استفاده کرده و اخبار وقایع را از افراد مطمئن و کسانی که به طور مستقیم در جریان امور بودند ذکر کرده است. شیوه نگارش کتاب ساده و روان است. نویسنده با لحنی صمیمی و دوستانه مطالب را نوشته و گاه افراد صاحب منصب را با کلماتی دوستانه مورد خطاب قرار داده. البته وی در ذکر احوال سادات گاه پا از حد معمول فراتر نهاده و حالات غلوآمیز به آنان نسبت میدهد. مطالب کتاب برای اوضاع مازندران اندکی قبل از صفویه تا زمان سقوط آنان به دست شاه عباس بسیار مورد استفاده است.

تاریخ ایلچی نظام شاه: این کتاب توسط خورشاه بن قباد الحسینی یک ایرانی شیعه مذهب که در هند در دربار برهان شاه دکنی از زمره تاریخ نویسان بوده نوشته شده است. خورشاه در سال ۹۵۲ ه.ق از طرف برهان شاه به عنوان سفیر به حضور شاه طهماسی صفوی میرسد و مدت یک سال و نیم در اردوی او می ماند. به همین دلیل به ایلچی نظام شاه معروف شده. سپس به هند برمیگردد و بار دیگر به ایران آمده مدت ۱۹ در ایران می ماند. وی در مدت حضورش در ایران در اغلب سفرها و مجالس همراه شاه طهماسب است و در مدت اقامت طولانی خود در ایران هم از بیشتر نقاط از جمله گیلان و مازندران دیدن میکند و دیده ها و شنیده هایش را ضیط میکند. کتاب وی تاریخ عمومی است که مطالب جالب و مفیدی در مورد دوران شاه طهماسب و شاه اسماعیل اول دارد. کتاب به زبانی ساده و بی تکلف نوشته شده است.

احسن التواریخ: این کتاب توسط حسن بیگ روملو نوشته شده که جدش در دربار شاه اسماعیل و شاه طهماسب سمت منشیگری داشته است. این کتاب در واقع سالنامه ای از حوادث و وقایع زمان شاه اسماعیل و شاه طهماسب است. علاوه بر آن در احوال سلاطین عثمانی، خاندان ازبکان و همچنین معرفی مشاهیر، علما، صدرها و وزرا هم مطالبی دارد. با توجه به اینکه مولف خود در دربار صفویان حضور داشته اخبار و اطلاعات او از وقایع میتواند مفید و مورد استناد باشد. این کتاب در ابتدا دوازده جلد بوده اما آنچه اکنون از آن باقی است شامل وقایع ایران از سال ۸۰۷ تا ۹۸۵ ق. می باشد و برای دوره شاه طهماسب منبع مهمی است زیرا مولف بیش از سی سال ملازم شاه بوده.

تکلمه الاخبار: این کتاب تاریخ عمومی است و توسط عبدی بیگ شیرازی نوشته شده است. در این کتاب شرح وقایع دوره شاه اسماعیل اول و وقایع شاه طهماسب تا سال ۹۷۹ ق. آمده است.

تذکره شاه طهماسب: این کتاب تالیف شاه طهماسب اول است و شامل وقایع زمان وی از بدو تولد تا سال ۹۶۹ ق. است و میتواند منبع مناسبی برای دوره شاه طهماسب باشد. اما مطالب کتاب بسیار خلاصه است و در بعضی مواقع ذکر وقایع پشت سر هم بدون در نظر گرفتن سال آنها آمده است.

تاریخ عالم آرای عباسی: کتاب توسط اسکندر بیگ ترکمان منشی نوشته شده است. وی منشی دربار شاه عباس اول بود. کتاب تاریخ عمومی است در مورد شاهان صفوی به ویژه شاه عباس اول که وقایع را تا سال ۱۰۳۸ ه. ق. سال فوت شاه عباس آورده است. تالیف کتاب در سال ۱۰۲۵ ه. ق. آغاز شده است. کتاب حاضر برای دوره شاه عباس از منابع دسته اول و مهم است زیرا نویسنده در اغلب وقایع شاهد عینی بوده و به خاطر شغل منشیگری به اسناد و مدارک دولتی هم دسترسی داشته.

قصص الخاقانی: کتاب تالیف ولی قلی بن داود قلی شاملو است. این کتاب در شرح تاریخ صفویه است. احوال اجداد صفویها ظهور شاه اسماعیل را به صورت خلاصه آورده است سپس وقایع را تا سال ۱۰۷۷ ه. ق. ذکر کرده. بخشی از کتاب هم به شرح وفیات تا سال ۱۰۸۵ ه. ق. پرداخته. این کتاب وقایع دوران شاه عباس دوم را به تفصیل آورده است.

زبده التواریخ: کتاب تاریخ عمومی است که توسط محمد محسن مستوفی و به فرمان رضاقلی میرزا پسر نادر نوشته شد. اجداد محمد محسن در زمان صفوی در کار دیوان و استیفا بودند. خود وی نیز مستوفی آستانه رضوی بوده است. اطلاعات وی برای دوره شاه سلطان حسین، شاه طهماسب دوم و شاه اسماعیل سوم مورد اعتماد است زیرا نویسنده خود وقایع این دوران را از نزدیک مشاهده کرده و یا از افراد موثق ضبط کرده. نویسنده در زمان محاصر اصفهان به دست افغانه در این شهر حضور داشته است.

تاریخ جهان آرای عباسی: نویسنده کتاب میرزا محمد طاهر قزوینی در زمان صفویه در خدمات دیوانی به کار مشغول بود و در امر وزارت دستیار میرزا تقی (ساروتقی) بود. وی در دربار شاه عباس دوم منصب مجلس نویس و سپس مورخ رسمی دربار را به دست آورد و تا اوایل سلطنت شاه سلیمان در این منصب بود. این کتاب در باب صفویه بخصوص زمان شاه عباس دوم است.

تاریخ عباسی (روزنامه ملا جلال): کتاب تالیف ملاجلال منجم شاه عباس اول است. وی در سال ۹۹۴.ق به خدمت شاه در آمد و تا سال ۱۰۲۹.ق که ظاهراً فوت شده در خدمت شاه بود. به همین خاطر مطالب کتاب در مورد وقایع این سالها بارز است زیرا نویسنده شاهد عینی بوده است.

نقاوه الآثار فی ذکر الاخیار: کتاب تالیف محمود هدایت الله افوشه ای نطنزی است. موضوع کتاب از آخرین سالهای زندگی شاه طهماسب تا یازدهمین سال سلطنت شاه عباس اول است و برای این دوره دارای اهمیت می باشد.

خلد برین: کتاب تالیف میرزا محمد یوسف واله اصفهانی است. تاریخ عمومی در هشت روزه است و روزه هشتم آن مربوط به صفویه است. روزه هشتم خود شامل هفت حدیقه است که هر حدیقه به نام یکی از شاهان صفوی

است. مطالب کتاب وقایع صفویه را از شاه اسماعیل تا شاه سلیمان در بر گرفته است.

مجمع التواریخ: این کتاب توسط میرزا محمد خلیل مرعشی صفوی نوشته شده و وقایع را از سال ۱۱۲۰ ه. ق از زمان شروع شورش افغانه در قندهار به رشته تحریر در آورده و تا سال ۱۲۰۷ ه. ق که شامل دوره افشاریه، زندیه و ابتدای قاجاریه است ادامه داده.

منابع دوره افشاریه و زندیه

تاریخ جهانگشای نادری: مولف کتاب میرزا مهدی خان استرآبادی است. وی از مشاوران و منشیان مخصوص نادر بوده است. وی در جوانی در خدمت دربار صفوی بود و پی از حمله افغانه به اصفهان گوشه نشینی اختیار کرد و هنگامی که نادر به اصفهان آمد به خدمت او در آمد. وی به مدت ۱۸ سال به عنوان منشی نادر در خدمت او بود و بعد از قتل نادر شروع به تالیف کتاب خود کرد. کتاب حاضر بر اساس نثر اواخر صفویه نگارش یافته است. کتاب تاریخ عهد نادر است. در ابتدا به اوضاع اشفته اواخر حکومت صفوی اشاره دارد و سپس به ذکر وقایع سلطنت نادر پرداخته است. چون میرزا مهدی منشی نادر بود در اغلب وقایع شاعر عینی بوده و اطلاعات با ارزشی از این دوره در اختیار خواننده قرار میدهد. از دیگر آثار میرزا مهدی خان میتوان به کتاب دره نادره اشاره کرد که آن هم در ذکر وقایع زمان نادر است اما نثری بسیار پیچیده و غامض دارد و به سبب سبک نگارش شهرت دارد. در دره نادره معنی فدای لفظ و لفظ شهید صنایع ادبی شده است. انواع استعارات، تشبیهات، سجع، ارایه های ادبی و... در آن به کار رفته که گاه درک مطلب را بر خواننده دشوار میکند. کتاب جهانگشا نیز نثری متکلف دارد اما به سختی و دشواری کتاب دره نادره نیست.

عالم آرای نادری: این کتاب نیز در ذکر احوال و وقایع دوران نادر است. وقایع کتاب از حمله افغانها به اصفهان شروع میشود و تا مرگ نادر ادامه می یابد. نثر کتاب همانند نثر اواخر صفویه است اما به پیچیدگی و سختی کتابهای استرآبادی نیست. محمد کاظم مروی نویسنده کتاب است. وی ظاهراً در سال ۱۱۳۳ ه. ق به دنیا آمد. پدر در دستگاه برادر نادر ابراهیم خان بود. وی پس از فوت پدرش جنازه او را به مشهد آورده و دفن میکند سپس در مرو به خدمت بیگلربیگی

در می آید و هنگامی که نادر از هند بازمیگردد به همراه بیگلربیگی به خدمت او می‌رود و نادر را در لشکر کشی به بخارا و خوارزم همراهی میکند. وی سپس به سمت وزیر قورخانه منصوب میشود. از تاریخ فوت او اطلاعی در دست نیست.

مجمّل التواریخ بعد نادریه: این کتاب تالیف ابوالحسن بن محمد امین گلستانه است و وقایع را از زمان مرگ

نادر در سال ۱۱۱۰ ه.ق تا ۱۱۹۶ ه.ق آورده. کتاب برای دوره جانشینان نادر و تاریخ زندیه دارای اهمیت است. نثر کتاب روان و سلیس است.

تاریخ گیتی گشا: این کتاب شامل سه تالیف در تاریخ زندیه است. ۱- تاریخ گیتی گشا نوشته میرزا محمد

صادق موسوی اصفهانی متخلص به نامی که از نویسندگان معروف قرن دوازدهم است. وی این کتاب را به دستور جعفرخان زند نوشت. وقایع کتاب شامل تاریخ زندیه از آغاز تا سال ۱۲۰۰ ه.ق است که در این سال با مرگ میرزا محمد کار کتاب ناتمام میماند. ۲- سپس میزا عبدالکریم بن علی رضا الشریف شیرازی بر کار استاد خود میرزا محمد صادق ذیلی نوشت و حوادث را تا اواسط حکومت لطفعلی خان ادامه داد. ۳- ذیل دیگری از میرزا محمد رضا شیرازی است که مطالب را از تاریخ لطفعلی خان تا انقراض زندیه به دست قاجار آورده است. به این صورت این کتاب وقایع دوره زندیه را به طور کامل در بر میگیرد.

گلشن مراد: این کتاب وقایع خاندان زند را تا سال ۱۲۱۰ ه.ق دربردارد و نوشته دو تن از وقایع نگاران آن دوره

است. ۱- ابوالحسن غفاری که بخش اول کتاب را نوشته که شامل مختصری درباره جانشینان نادر و اوضاع ایران پس از نادر است و سپس وقایع زمان کریم خان تا مرگ او و بخشی هم در مورد علما، بزرگان و ادبای آن عصر آورده است. غفاری از منشیان کریم خان بود و غالباً در دربار حضور داشت و بسیاری از وقایع را که شرح داده به چشم خود دیده و همین امر بر اعتبار و اهمیت تاریخی کتابش افزوده است. ۲- نویسنده دوم کتاب میرزا محمدباقر غفاری کاشانی پسر میرزا ابوالحسن است که وی نیز در برخی از حوادث آن دوره شاهد عینی بوده است. از جمله حضور در لشکرکشیهای زمان علیمرادخان زند. او پس از مرگ پدرش که احتمالاً در سال ۱۲۰۶-۱۲۰۷ ه.ق بوده دنباله کتاب را که در مورد

جانشینان کریم خان بوده به نگارش در آورده است. کتاب از مهمترین منابع دوره زندیه است. در یک مقدمه و سه مقاله در مورد سلطنت کریم خان، زکی خان، ابوالفتح خان، صادق خان، علیمردان خان و جعفرخان.

تاریخ محمدی: کتاب تالیف محمد فتح الله بن محمد تقی ساروی است. وی شاعر و مورخ دربار آقامحمد خان و فتحعلی شاه قاجار بوده است. وی کتاب خویش را بنا به حکم و توصیه فتحعلی شاه نوشته است. نویسنده از اهالی شهر ساری مازندران بوده و از شاگردان میرزا مهدی خان استرآبادی است. از تاریخ وفات و ولادت او اطلاع دقیقی در دست نیست. کتاب حاضر شامل وقایع ۱۸ سال اواخر حکومت زندیه و وقایع روی کار آمدن آقا محمد خان قاجار می باشد و تالیف آن ۱۰ سال طول کشیده. کتاب را یک مورخ درباری نوشته و در آن از خاندان قاجار حمایت کرده است. اما حاوی اطلاعات ارزشمندی هم در مورد آغاز کار قاجاریه است. نویسنده چون در دربار قاجار رفت و آمد داشته از احوال این خاندان اخبار و اطلاعات موثقی در اختیار ما میگذارد. سبک نگارش کتاب پیچیده است.

فصل اول:

کلیات

بیان مسأله

تحولات تاریخی ساری در طول دوره سلسله های صفویه، افشاریه و زندیه در ابعاد مختلف در این بررسی لحاظ خواهد شد. ساری به عنوان مرکز مهم ایالت گسترده مازندران که حوزه جغرافیایی آن شامل دو استان مازندران و گلستان بوده است، به دلیل نزدیکی به بنادر دریایی خزر در معرض تجارت خارجی با روسیه و تاثیرات اقتصادی آن بوده است. از سوی دیگر خاندان های محلی حکومتگر با سابقه دیرینه هزار ساله، با اجرای سیاست تمرکز گرایی عصر صفوی در معرض انقراض قرار گرفتند و ساری نیز تابع اجرایی سیاست های یکسان سازی مذهبی، اداری و سیاسی گردید. ساری در دوره شاه عباس اول به لحاظ آب و هوا و موقعیت مکانی مورد توجه قرار گرفت و با ساخت قصر فرح آباد به عنوان اقامتگاه زمستانی شاه از توسعه و اهمیت بسیاری برخوردار شد.

در دوره افشاریه بسیاری نیز متأثر از سیاست های نظامی گرای نادر شاه، از فقر اقتصادی و انسانی دچار صدمات گردید و با گسترش فعالیت های ضد حکومتی از سوی رقبای ایلی افشار و سپس زندیه همچون قاجارها و ترکمانان یموت، ساری در طول قرن دوازدهم هجری در معرض تحركات ایل قاجارها و ترکمانان قرار گرفت و با بالا گرفتن درگیری ها متحمل صدمات بسیاری گردید.

سؤالات تحقیق: بر این اساس پرسش اصلی تحقیق عبارت است از:

سوال اصلی: تحولات تاریخی ساری در دوره های صفویه، افشاریه و زندیه متأثر از چه عواملی بوده است؟

سوال های فرعی: وضعیت ساری در دوره صفویه در مقایسه با دوره افشاریه و زندیه چگونه بوده است؟